

УДК 316.334.56:316.613:159.923.2

ЗНАЧЕННЯ МІСТА У ПРОЦЕСІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ

Олександр Урбан

*Львівський національний університет імені Івана Франка
філософський факультет, кафедра теорії та історії культури
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
email: lesyk.urban@gmail.com*

Проаналізовано процеси розвитку міського простору та міської цивілізації, роль міста у процесі самоідентифікації людини. Розкрито поняття міської ідентичності, її значення і вплив на свідомість жителів міста. Розглянуто роль міста у житті громади, його роль у виокремленні індивідуального в контексті соціальної взаємодії, основні об'єднуючі чинники для жителів одного міста, чинники ідентифікації з тим чи іншим містом.

Ключові слова: місто, мегаполіс, міський простір, міська ідентичність, міська цивілізація.

В історії розвитку міської цивілізації настав час, коли зі сучасними містами відбуваються помітні й безпрецедентні за весь період їх існування та історії метаморфози. Ці метаморфози можна назвати пошуком власної неповторності, самоідентифікації міста. Безумовно, людина за таких умов теж приречена на самоідентифікацію відповідно до нових міських реалій. Метою цієї статті є визначення принципів пошуку власної ідентичності міським жителем та тих об'єднуючих чинників, які спонукають людину причисляти себе до спільноти того чи іншого міста. Так, Анрі Лефевр зауважує, що розвиток суспільства можна зрозуміти лише в міському житті через реалізацію міської спільноти [3].

Міста насправді індивідуалізуються, вибирають власний спосіб і шлях розвитку. Це відбувається у зв'язку із глобалізацією, формуванням відповідних глобальних зв'язків і боротьбою за грошові та інформаційні потоки, адже інформація та «світ як глобальне село» Маккліюена набувають у сучасному світі все більше значення та влади. Відповідно, місту в такій ситуації, відтепер необхідно приваблювати не просто вигідними конкурентними умовами, але, передусім, неповторним символічним капіталом, своїм власним автентичним «Я».

Міста самі стають суб'єктами, продукують, а як наслідок уособлюють певні цінності і смисли відповідно до свого індивідуального розвитку та ідентичності. Кожне конкретне місто стає уособленням спільної реальності його мешканців і постає своєрідним фреймом їх самоідентифікації у світі, займаючи провідну ланку взаємовпливів. Місто творить свою реальність, впливаючи на ідентифікацію і приналежність його жителів, але і вони своєю сукупністю формують образ та особливий характер міста, що в незалежності від індивідуального сприйняття все-таки вимальовується як певна закономірна сукупність рис і ознак.

Російський соціолог Олександр Согомонов говорить про історично обумовлену особливість пошуку своєї ідентичності і актуалізації змін у міському просторі саме зараз. Він наводить приклад міст Росії, але спільне радянське минуле, безсумнівно, дає всі підстави екстраполювати деякі твердження науковця і на український соціокультурний простір міста. «Безумовно, саме цей парадокс сучасного російського урбанізму, стверджує вчений, значно більше актуалізує пошук міської ідентичності в нас, ніж у більшості інших

країн, де історичний вигляд міст сформований давно і з роками лише вкорінювався (а не розвивався, як у Радянському Союзі в 1950-х роках)» [6]. Власне, автор розвиває бачення кожного конкретного міста у вигляді індивідуального проекту, аналізуючи міста як комерційно успішні прототипи себе самих, що здатні підтримувати сталий ефект свого успішного іміджу, привабливого для потенційних та реальних жителів, і вводячи поняття «бренди міст»: «Не випадково, мабуть, так активно сьогодні товкмачать про імідж міст, їх позиціонування і, що особливо показово, про міста як про бренди. І це, як мені здається, не стільки віяння моди, скільки ознака духу часу: міста бажають знайти неповторні обличчя, нехай навіть часом таке обличчя виявляється лише лицедійною, але неодмінно оригінальної маскою» [6].

Вочевидь, що такі думки небезпідставні у сучасних реаліях. Відповідно до віянь моди, новаторства та специфічних напрямків розвитку суспільства, виникають і нові напрямки для міфотворчості. Уже не лише мегаполіси та великі міста з багатовіковою історією мають шанс на культурний розвиток і привабливу ідентичність: критерії успішності стають самобутніми і унікальними та залежать від вдалої ідеї міста, а не тільки від його історичного значення. Існують дослідження, стверджується: саме історичний центр міста, навіть якщо він вже не відіграє важливої економічної, як раніше, ролі, залишається центром міської ідентичності, предметом гордості та ототожнення з містом, адже спальні райони всі схожі між собою, а центр – унікальний. Тим не менше, поступово індивідуалізація міста охоплює все нові міста і торкається цілком провінційних та, здавалося б, нецікавих жителям у своєму не доконечному історичному і культурному значенні та економічній перспективності. Знову ж таки, існує тенденція до надання містам особливого шарму та індивідуальної та своєрідної спеціалізації: мегаполіс містить у собі все і одразу, натомість місто-університет або місто-музей відповідає за свою особливість (Олександр Соґомонов наводить у приклад іміджеві стратегію поволзького міста Козьмодем'янськ Республіки Марій Ел, ми ж можемо вказати Острог чи Кам'янець-Подільський). На фоні ще доволі характерного для наших терен процесу стікання фінансових та розумових ресурсів до мегаполісів, уже спостерігаються і нові відцентрові тенденції до життя у комфортній та спокійній провінції. Особливо прикметним це стає для тих жителів, робота яких не прив'язана до жодного офісу і може обмежитися індивідуальним комп'ютером.

Зазначимо, що попри популярність мегаполісів, вони не завжди комфортні для мешканців, адже життя у них часто означає зайву суєту, високі вимоги та темп життя, стрес, перенасиченість благами та культурними подіями. Цей новітній феномен цікаво висвітлений у Олександра Соґомонова на прикладі російського суспільства. Він пише про запити та потреби звичайного міського мешканця: «Але якщо сьогодні запитати у звичайних городян, чого хочуть вони самі, то з'ясується, що переважно не потребують чогось особливого. Вони прагнуть жити в спокійному й кліматично приємному «провінційному» місті. А ще хочуть непогано заробляти і при цьому якнайменше працювати, жити в достатку і за змогою ні за що не відповідати у своєму міському житті. І все це не в гучному, а в тихому місці. Не в мінливому, а в спокійному. Не в тому, що шукає й метається, а в стабільному й передбачуваному. Не в гігантському, а в маленькому, де люди знають одне одного і все влаштовано зручно й звично» [6].

Зауважимо, однак: таке маленьке місто все одно є містом, а не селом, воно має всі урбаністичні ознаки і містить в собі міські цінності. Це безумовно важливо. Помилково думати, що місто розвивається чи могло колись розвинутися із села, адже місто – це цілком інша територія з цілком іншою природою та законами функціонування, ніж села

довкола. Місто, без сумніву, для свого функціонування потребує праці села і не може з ним не взаємодіяти. Унаслідок того, сільські мешканці мігрують до міст. Адже цілком обґрунтовано місто надає жителям і більш комфортніші умови існування, різноманітні сфери дозвілля, більше можливостей для продуктивного використання мешканцями вільного часу, можливість отримати освіту і піднятися вище соціальними сходами. Місто приваблює ще й тим, що містить широкий спектр можливостей для розваг і створює ілюзію «легкого» життя. Зазвичай названі чинники приваблюють сільських жителів до міст-мегаполісів. Одночасно, виникають певні протистояння сільських жителів із міськими, своєрідні «села в місті».

Це розглядає у своїй статті «Львів. Sine qua non – «без чого немає» Тарас Возняк: «Хоча ще довго після появи міст міщани займалися сільським господарством чи то з огляду на економічні потреби (як у наші, не найближчі, часи), чи то з огляду на ментальні рудименти (як у новонавернених городян десь у глибинному Сихові). Однак, така боротьба на глибокому метафізичному рівні, що ведеться з «машиною для життя» маргіналами з спальних районів вже всередині міста, якщо вона набирає масового характеру, здатна її зруйнувати чи значно завадити її справності» [1].

Автор також розглядає пограничну та периферійну історію Львова як шанс до його відродження у теперішньому через спробу зайняти свою унікальну нішу культурного, економічного і релігійного центру. Йдеться про ідентичність і значення міста у суспільному розвитку в принципі. Місто це унікальний і надзвичайно потужний інструмент цивілізації. Саме тому воно є як причиною, так і джерелом цивілізаційного зростання, економічного, суспільного і культурного розвитку. «Місто – це швидкість та концентрація. Воно притягує до себе людей, ресурси та ідеї, робить їхню концентрацію нестерпною і врешті-решт вибуховою (чи чули ви коли-небудь про революцію на селі? Радше про бунт...). Воно зіштовхує їх у своєму тиглі, під накривкою своїх дахів, називаючи це змішуванням (релігійним, етнічним та расовим), виробництвом, торгівлею, фінансуванням та громадським життям і політикою. Місто – неначе певний фокус у лінзі, у якому збираються усі ці промені» [1]. Саме у цьому сенсі місто справді є підсилювачем та прискорювачем суспільних, економічних та політичних процесів.

Місто стає простором для різних подій і забезпечує життя відмінних одне від одного осіб, які змушені жити разом на одній вулиці чи в одному будинку. У цьому контексті американський політолог Блер Рубл говорить про конфлікт інтересів і конкуренцію, яка так чи інакше виникає під час вимушеного співжиття мешканців міст та взаємодії їх приватного простору. «Під тиском стрімкого росту міст-метрополісів, миттєвих комунікацій і надзвичайної рухливості людей розвалюються традиційні концепції місця й громади. Підтримувати ширшу, ніж групова ідентичність, цивільну свідомість стало непросто в добу швидкості й прискорення» [4, с. 31].

Отже, у сучасному місті йдеться про номінальну громаду, коли часто насправді незнайомі між собою люди мекають в одному будинку та на одному поверсі, користуються спільним громадським транспортом і найближчими магазинами щодня, що створює ілюзію спільноти, коли насправді це просто велике об'єднання незнайомців, яким часто немає діла один до одного. Водночас деякі дослідники схиляються до думки, що таке співжиття між зовсім незнайомими людьми вселяє віру у готовність навіть чужих один одному людей до співчуття та взаємодопомоги і дає можливість говорити про міське середовище як про живий організм, що функціонує злагоджено попри всю видиму умовність такого об'єднання незнайомців. Самоідентифікація людини у таких умовах часто є суб'єктивною і не потребує зосередження на реальних фактах. Ототожнення себе з

певним містом як з певним способом життя, а також спільним для його жителів набором принципів та цінностей не є перевіреною, а часто лише теоретичною для кожного окремого громадянина.

Проте, існують і певні об'єднуючі для містян фактори. Львівські соціологи В. Серета та Д. Судин у дослідженні «Львів'янин» – окрема ідентичність чи просто прописка?» акцентують, що потрібно розмежовувати ті випадки, коли людина оголошує свою приналежність до певного міста тільки на тій підставі, що вона зараз є її фактичним місцем проживання. Водночас, певна група жителів вкладає у це глибший зміст, ототожнюючи себе з певними традиціями та поведінковими реакціями, які на її думку, або стереотипно приписують жителям цього міста і може продовжувати зберігати таку ідентифікацію та продовжувати традиції свого міста, навіть змінивши місце свого проживання [5]. Це означає, що у такому випадку сказати, до прикладу, «я – львів'янин» може прирівнюватися до декларації своєрідного маніфесту особливих привілеїв, способу життя та мислення та, обов'язково, особливих традицій.

Намагаючись коротко відповісти на запитання якою саме є львівська міська ідентичність, то можна скористатися означенням львівського історика Ярослава Грицака, з його огляду, образ Львова в свідомості львів'ян складається з двох елементів. Це, перш за все, – європейськість Львова, тобто приналежність міста до Європи як архітектурно, так і культурно. Іншим елементом є образ Львова як «українського П'ємонту» [2]. Таким чином, йдеться про поєднання у чомусь полярних образів міста – прогресивного у своєму розвитку, що дає рух для вектора поступу всієї країни та консервативного – у образі оплоту національної ідеї.

Важливо є визначення міської та національної ідентичності жителів Львова на основі даних трендового дослідження «Львів-Донецьк: соціологічний аналіз групових ідентичностей та ієрархій соціальних лояльностей», яке відбувалося у 1994, 1999, 2004 рр. Інститутом історичних досліджень, кафедрою історії та теорії соціології Львівського національного університету ім. І. Франка. Аналіз результатів згаданих досліджень показує про дві найактуальніші для львів'ян ідентичності – національну і міську. Таким чином, львівська ідентичність справді існує, оскільки 23% респондентів визначили львівську ідентичність як найважливішу і це дозволяє стверджувати, що серед ідентичностей львів'ян їхня ідентичність таки є, а також може займати найвищу ієрархічну позицію. Результати соціологічних досліджень демонструють цікаве поєднання української та львівської ідентичностей. 23% респондентів визначили себе як львів'яни, а 50% респондентів – як українці. Натомість у дослідженні «Львівська ідентичність» (де можна було обирати декілька варіантів відповіді) українську ідентичність обрало 70% респондентів, а львівську – 43%. Маємо ситуацію, коли 63% респондентів з тих, що назвали себе львів'янами, обрало також і українську ідентичність. Отже, можна говорити про те, що у цьому випадку національна та локальна ідентичності не конкурують між собою, а частково накладаються і у такий спосіб взаємодоповнюються [5].

Цікаво, що на основі пізніших досліджень можна стверджувати: за останні 4 роки зросло ототожнення себе з громадянами України та «європейцями», а не просто українцями. Таких висновків доходимо після аналізу результатів досліджень проведених соціологічною групою «Рейтинг» улітку 2014 року. Усе менше опитаних українців на запитання: «Хто я такий?» відповідають «просто Людина», «радянська людина», і все менше громадян характеризують себе через свою родинну роль.

Більшість опитаних (64%) відповіли самі собі на запитання «Хто я такий?» – громадянин України. Роль міської ідентичності займає у свідомості опитуваних нижчу

ланку, все-таки доволі помітну: 30% опитаних охарактеризували себе як жителів свого міста. Отже, міська ідентичність насправді існує і може займати вищу ієрархічну позицію: як уже згадувалось, коли на запитання «хто я такий?» людина дає відповідь через ототожнення себе з міським простором, у якому вона проживає, а не країною, суспільством чи родиною. У такий спосіб місто стає спроможним відповісти на сутнісні, онтологічні питання, бути для людини засобом самоідентифікації себе у світі.

Зауважимо той факт, що «громадянин України» як ідентифікатор є домінуючим у всіх регіонах України, окрім Донбасу, де основним ідентифікатором залишається «житель свого регіону, міста, села»[5]. Дослідження феномену міської ідентичності сходу та заходу України, спільного та відмінного у їх проявах та їх екстраполяцію на суспільну взаємодію в межах держави. Треба розглянути у прикладних розвідках на цю тему, можливо, як продовження дослідження, пошуків людиною власної ідентичності в українському місті.

Підсумовуючи доходимо висновку, що безумовно, місто впливає на свідомість людини. Воно сприяє виокремленню індивідуального в контексті соціальної взаємодії різних людей, їх груп та об'єднань. Місто стає простором для різних подій і забезпечує життя відмінних одне від одного осіб, котрі змушені мешкати разом на одній вулиці чи в одному будинку та взаємодіяти між собою. За таким принципом можна розглядати міське середовище як про живий організм, що функціонує злагоджено попри всю очевидну умовність такого об'єднання незнайомих.

Кожен вносить свою частку в суспільний розвиток і розвиток самих міст, а глобалізація та суспільні процеси накладають свій вагомий відбиток на міську ідентичність, яка теж індивідуалізується, даючи змогу кожному місту викристалізувати неповторну ідентичність. Одночасно, людина теж є чинником у міській ідентичності і процеси ці, без сумніву, двосторонні: так, людина впливає на особливий характер міського простору, так і місто стає для неї одним із способів самоідентифікації себе у світі. Отже, місто стає спроможне відповісти на сутнісні, онтологічні питання, які для людини є способом ідентифікації та пошуками себе у ньому. Це зайвий раз засвідчує, що місто – не лише територіальне і економічне об'єднання, а, водночас, культурне, духовне та сутнісне.

Список використаної літератури

1. Возняк Т. Sine qua pop – «без чого немає» // Режим доступу до ресурсу: <http://www.ji.lviv.ua/n29texts/voznyak.htm>
2. Грицак Я. Страсті по Львову // Грицак Я. Страсті за націоналізмом. – Київ: Критика, 2004. – С. 229-246.
3. Лефевр, А. Идея для концепции нового урбанизма // Социологическое обозрение. – 2002. – Т. 2, № 3. – С. 19-27. – Режим доступу до ресурсу: https://sociologica.hse.ru/data/2011/03/04/1211598040/soc_oboz_2_3.pdf
4. Рубл, Б. Капітал розмаїтості. Транснаціональні мігранти у Монреалі, Вашингтоні та Києві. К.: «Часопис», «Критика», 2007.
5. Середа, В., Судин, Д. «Львів'янин» – окрема ідентичність чи просто прописка? // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. – 2008. – № 795. – С. 94-98.
6. Соґомонов, О. Сучасне місто: стратегія ідентичності // Режим доступу до ресурсу: <http://innovations.com.ua/ua/articles/14190/temp>

Стаття надійшла до редколегії 18.01.2017

Прийнята до друку 19.02.2017

THE VALUE OF THE CITY IN THE HUMAN SELF-IDENTITY

Oleksandr Urban

*Lviv National University named after Ivan Franko
Faculty of Philosophy , Department of Theory and History of Culture
Str. Universytetska, 1 , 79000 , Lviv, Ukraine
Email: lesyk.urban@gmail.com*

Had been analyzed the process of urban space and urban civilization, the city's role in the identity of the person. Defined the concept of urban identity, its importance and impact on the minds of city residents. Was considered he role of the community in the city, its importance to distinguish the individual in the context of social interaction. Were discovered the basic unifying factors for the residents of the city, identifying factors of a particular city.

Keywords: town, metropolis, urban area, urban identity, urban civilization.